

УДК 101.9

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.65.30>

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ПРАВНИЧОЇ СФЕРИ

Валентина Санжаровець

*Державний університет економіки і технологій,
кафедра публічного управління та адміністрування,
вул. Медична, 16, 50005 м. Кривий Ріг, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-5213-9093>*

Правнича сфера у XXI столітті переживає глибоку структурну трансформацію. У статті здійснено теоретико-емпіричну реконструкцію філософського світогляду правничої сфери та визначені його структурні компоненти в умовах постнормативності.

Традиційна модель права як нормативної системи, що функціонує в межах національної держави, поступово втрачає свою онтологічну завершеність. Глобалізація, цифровізація, розвиток алгоритмічних систем прийняття рішень, посилення ролі транснаціональних інституцій та приватних технологічних платформ змінюють саму архітектуру нормативності. Натепер технологічний вимір додає інший рівень до структури правового світогляду: легітимність нині пов'язана не лише з процедурою ухвалення закону, а й з прозорістю алгоритму, підзвітністю системи та можливістю оскарження автоматизованого рішення.

Сучасний правовий стан можна визначити як постнормативний, це не означає заперечення норм, а вказує на те, що норма більше не є єдиним джерелом регуляції. Поряд із законодавством функціонують міжнародні стандарти, рекомендації, корпоративні кодекси, технічні протоколи та алгоритмічні системи. У глобалізованому середовищі право перестає бути виключно продуктом національного законодавця. Транснаціональні організації, фінансові інституції, цифрові платформи створюють власні регулятивні режими, виникає множинність нормативності, яка розмиває класичну модель суверенного правопорядку.

За таких умов право перестає бути лише текстуальною конструкцією і дедалі більше функціонує як багаторівнева регулятивна система, у якій перетинаються закон, судова практика, міжнародні стандарти, корпоративні правила та алгоритмічні протоколи. Виникає потреба у філософській реконструкції правового світогляду, тобто способу, у якому право осмислюється як соціально значуща, морально обґрунтована та технологічно реалізована структура.

Ключові слова: мораль, правовий світогляд, справедливість, соціальна філософія, правнича сфера.

Актуальність проблеми зумовлена кризою довіри до інституцій, що спостерігається у багатьох правових системах, де формальна законність дедалі частіше не гарантує сприйняття рішень як справедливих. Зазначене означає, що питання легітимності виходить за межі процедур і набуває світоглядного характеру.

Класична нормативна теорія права, що представлена Г. Кельзенем, сформувала уявлення про право як автономну систему норм, логічно організовану та ієрархічно структуровану, її перевагою є чіткість і внутрішня системність, аж до припущеної Grundnorm. Водночас критики зауважували, що така модель абстрагується від соціальної та моральної реальності. Така конструкція забезпечує логічну чистоту й відмежування права від політики та моралі. Однак ця ж чистота створює абстрактність: право існує ніби у власному нормативному вимірі, відокремленому від соціального контексту [1].

Аналітична юриспруденція Г.Л.А. Гарта модифікує цю модель, вводячи поняття та концепцію «правила визнання», він розвинув аналітичну теорію, запропонувавши розмежування між первинними та вторинними правилами, що дозволило включити соціальну практику до структури права, однак мораль залишалася зовнішнім критерієм оцінки. Право більше не є лише текстом норм, воно функціонує як практика їх прийняття і застосування в певній спільноті, проте мораль залишається зовнішнім елементом: право може бути несправедливим, але залишатися правом [2].

Радикальніший перегляд здійснює Р. Дворкін, який заперечує можливість відокремлення права від принципів справедливості, ставлячи під сумнів жорстке розмежування права і моралі, на його думку, право містить принципи, що мають моральний характер, а судові рішення є актом моральної інтерпретації правової традиції. У його концепції право включає не лише норми, а й принципи, що мають моральний характер, судові рішення є інтерпретацією правової традиції у світлі найкращої моральної теорії політичної спільноти. Таким чином, онтологія права розширюється – воно включає аргументаційний та ціннісний виміри [3].

Дж. Ролз у своїй теорії справедливості обґрунтував критерії оцінки правових інституцій з позиції раціональної рівності та компенсації соціальної нерівності, його концепція вплинула на розуміння легітимності як відповідності інституцій принципам справедливості, як раціональні умови організації суспільства. Право не може бути нейтральним щодо розподілу благ [4].

Р. Алексі розвинув тезу про «претензію права на правильність», підкреслюючи, що право завжди заявляє про свою моральну виправданість. Будь-яка правова норма, навіть якщо вона несправедлива, формулюється як така, що претендує на раціональне виправдання, означає, що моральність є внутрішньою структурною характеристикою права, а не зовнішнім критерієм [6].

Ю. Габермас запропонував дискурсивну модель легітимності, у якій право розглядається як результат раціонального комунікативного процесу, що дозволило поєднати нормативність із процедурною раціональністю. Він пропонує іншу перспективу: право як медіатор між фактичністю влади та нормативністю моралі. Легітимність виникає не лише з тексту закону, а з процедур раціонального публічного дискурсу. Право є процесом, у якому соціальні суб'єкти погоджують нормативні очікування [5].

Г. Теубнер, розвиваючи системну теорію, розглядав право як автопоетичну систему, що самовідтворюється через комунікацію [7]. Такий підхід відкрив можливість аналізувати право як автономний, але взаємодіючий із середовищем комплекс.

У сучасній літературі дедалі більше уваги приділяється алгоритмічному регулюванню. М. Гільдебрандт підкреслює, що алгоритми радикально змінюють саму структуру нормативності, перетворюючи код на функціональний регулятор, еквівалент правової норми [8].

L. Ulbricht та K. Yeung доводять, що нормативність більше не обмежується текстом, вона імплементується у програмні структури, наголошуючи, що алгоритми є одночасно об'єктом і інструментом регулювання. Такий підхід породжує нову форму влади – алгоритмічну, де рішення приймаються на основі обробки даних, право функціонує вже не лише у текстуальному, а й у технологічному вимірі [9].

Попри значний обсяг теоретичних розробок, у науковій літературі не досить досліджено питання, яким чином класичні теоретичні моделі співвідносяться з реальними світоглядними орієнтаціями сучасних академічних груп у суспільстві, чи підтверджується емпірично інтегративний характер правового світогляду, як технологічний фактор впливає на структуру правової рефлексії.

Мета статті – здійснити теоретико-емпіричну реконструкцію філософського світогляду правничої сфери та визначити його структурні компоненти в умовах постнормативності.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

- проаналізувати онтологічні та аксіологічні засади класичних теорій права;
- визначити вплив цифровізації на структуру нормативності;
- перевірити гіпотези щодо світоглядних орієнтацій респондентів;
- побудувати концептуальну модель інтегративного правового світогляду.

Наукова новизна дослідження полягає у поєднанні філософського аналізу з емпіричною перевіркою інтегративної моделі права та обґрунтуванні концепції постнормативності як стану сучасної правничої сфери.

Основна частина. Онтологія права традиційно формулюється як питання про те, що саме становить буття правової реальності. Чи є право виключно системою норм, чи воно включає соціальну практику, моральні принципи та інституційні механізми?

Ці підходи демонструють поступову трансформацію онтології права: від нормативної автономії до структурної багатомірності, де норма, принцип і комунікація утворюють взаємозалежну систему.

Постнормативність означає також зсув від тексту до процедури і норма все частіше реалізується через алгоритм. Програмний код стає носієм регулятивної функції, у цьому сенсі відбувається технологізація права, що вимагає філософського осмислення. Якщо онтологія відповідає на питання про природу права, то аксіологія визначає його нормативну цінність.

Сучасна правова система стикається з напругою між процедурною та субстантивною легітимністю: перша ґрунтується на дотриманні встановлених процедур, а друга – на відповідності рішень принципам справедливості. У постнормативному суспільстві процедурна правильність більше не гарантує морального прийняття.

На основі розглянутих концепцій нами пропонується сформулювати інтегративну модель правового світогляду, що включає:

- 1) нормативний компонент – формальна визначеність;
- 2) принципівий компонент – моральна аргументація;
- 3) комунікативний компонент – дискурсивна легітимація;
- 4) технологічний компонент – алгоритмічна реалізація.

Інтегративність моделі означає не механічне поєднання, а взаємодію рівнів, норма повинна бути морально обґрунтованою, мораль – процедурно інституціоналізованою, процедура – технологічно адаптованою. Таким чином, сучасний правовий світогляд є багатомірною структурою, що функціонує в умовах постнормативності та цифрової трансформації.

Наше дослідження має комбінований характер і поєднує: філософсько-теоретичну реконструкцію, емпіричну перевірку світоглядних орієнтацій дорослого населення і статистичну інтерпретацію отриманих результатів. Методологічною передумовою є припущення, що філософський світогляд правничої сфери може бути декомпозований на структурні компоненти та виміряний через систему індикаторів. Йдеться не про редукцію філософії до людини, а про верифікацію теоретичних конструкцій через аналіз рефлексивних установок професійної групи. Ми обмежились 30 респондентами, особами з досвідом взаємодії з правничою сферою (прямим або опосередкованим).

Анкета складалася з 15 запитань, операціоналізовано через чотири вимірювані змінні:

Блок А. Онтологічний – вибір концепції права (позитивістська, природно-правова, соціологічна, інтегративна), визначає уявлення про природу права (норма, принцип, практика). Цей рівень задає рамку інтерпретації всієї правової системи.

Блок В. Аксиологічний – оцінка відповідності права принципу справедливості (шкала Лайкерта 1–5), формує оцінку справедливості та моральної виправданості. Він є індикатором легітимності.

Блок С. Рационально-науковий (інституційний) – необхідність врахування науки у правотворенні (1–5), відображає довіру до процедур, механізмів реалізації та ефективності.

Блок D. Технологічний – пріоритетність регулювання AI та цифрових ризиків, охоплює алгоритмічну реалізацію норм і цифрове середовище права.

Отримані результати підтверджують теоретичну тезу про постнормативний характер сучасної правничої сфери, а інтегративна онтологія емпірично домінує. Моральна довіра до права є помірною, існує значний розрив між ідеалом науковості та його реалізацією, технологічний вимір на сучасному етапі інтегрується у світоглядну структуру. Домінування інтегративної онтологічної позиції свідчить про те, що сучасне професійне мислення права більше не задовольняється нормативною автономією. Право сприймається як комплекс, що включає норми, принципи та соціальні механізми реалізації. Помірний рівень довіри до справедливості права засвідчує, що легітимність більше не ґрунтується лише на формальній законності і вона потребує морального та раціонального виправдання. Для науковця право стає «живим організмом», що еволюціонує під впливом суспільних ідей, навчання доктора філософії спрямоване на подолання «юридичного догматизму». Здатність поставити під сумнів ефективність чинних інститутів, світогляд дозволяє бачити «білі плями» та колізії, які неможливо розв'язати лише засобами позитивного права.

Сучасний правовий світогляд є раціоналізованим і водночас критичним, формується вимога доказовості, яка не знаходить повного інституційного втілення. Поняття постнормативності вказує на втрату монопольного статусу як єдиного джерела регуляції та легітимності.

У класичній модерній моделі право = норма + процедура. У постнормативній моделі право = норма + принцип + комунікація + технологія.

Модель передбачає взаємодію рівнів:

- онтологія впливає на аксіологію;
- аксіологія визначає вимоги до інституцій;
- інституції реалізують норму через технологію;
- технологія, своєю чергою, трансформує інституційну практику.

Отже, інтегративна онтологія підвищує аксіологічну довіру, право, що мислиться як поєднання норми і принципу, сприймається як більш легітимне, це означає, що світоглядна модель впливає на моральну оцінку системи. Формується доказово-орієнтований правовий світогляд, який вступає у конфлікт із наявними процедурами, що підтверджує тезу про постнормативність – формальна наявність закону більше не гарантує довіри. Чим вищий запит на наукову обґрунтованість права, тим критичніше оцінюється її інституційна реалізація, свідчить, що технологічний вимір уже інтегрований у структуру правового світогляду. Право сприймається як система, що повинна реагувати на алгоритмічні процеси, технологія перестає бути лише об'єктом регулювання – вона стає середовищем реалізації нормативності.

Таким чином, правовий світогляд функціонує як динамічна система, а не як статична доктрина, він свідчить про раціоналізацію правового мислення і одночасно породжує критичне ставлення до інституцій. У філософському сенсі це означає перехід від довіри, заснованої на авторитеті, до довіри, заснованої на аргументації. Легітимність більше не сприймається як даність, вона повинна бути обґрунтована, це підтверджує гіпотезу про зміну структури легітимності у постнормативному суспільстві.

Технологічний вимір змінює сам спосіб реалізації права, якщо раніше легітимність була пов'язана з процедурою прийняття закону, то тепер вона включає прозорість, можливість, підзвітність і захист даних. Легітимність набуває техно-етичного характеру, сучасний філософський світогляд правничої сфери є інтегративною, багаторівневою структурою, що функціонує в умовах постнормативності. Він поєднує: нормативну визначеність, моральну аргументацію, інституційну реалізацію, технологічну адаптацію. Легітимність у такій системі перестає бути одновимірною, вона формується на перетині норми, принципу, процедури й алгоритму.

Проведене дослідження дозволяє сформулювати комплексні теоретико-емпіричні висновки щодо структури філософського світогляду правничої сфери в умовах постнормативності. Аналіз класичних теорій права – нормативізму, аналітичної юриспруденції, інтерпретативної та дискурсивної моделей – засвідчує поступовий відхід від уявлення про право як автономну нормативну систему. Сучасна правова реальність характеризується багатовимірністю, де норма, принцип, комунікація та інституційна практика взаємодіють у межах єдиної регулятивної структури. Емпіричні дані підтверджують домінування інтегративного підходу серед респондентів, що свідчить про світоглядний зсув у професійному середовищі.

Висновки. Отримані результати демонструють, що легітимність права більше не зводиться до процедурної правильності. Помірний рівень довіри до справедливості свідчить про наявність аксіологічної напруги між формальною законністю та моральною виправданістю. Таким чином, сучасна легітимність має щонайменше три компоненти: процедурний, моральний і раціонально-обґрунтовувальний.

Високий показник очікування наукової обґрунтованості права та одночасно низька оцінка її реальної реалізації свідчать про формування доказово-орієнтованої моделі правового світогляду. Ця модель передбачає інтеграцію емпіричних досліджень, аналітики ризиків і міждисциплінарних підходів у процес правотворення. Негативна кореляція між очікуванням та оцінкою реалізації вказує на критичність як структурну характеристику сучасного світогляду.

Включення алгоритмічних систем до переліку ключових викликів засвідчує, що право функціонує не лише як текст, а й як код. Алгоритмічне регулювання трансформує механізми прийняття рішень, змінює уявлення про відповідальність та ставить питання прозорості й підзвітності. Технологічний компонент стає самостійним рівнем у структурі правового світогляду.

Постнормативність не означає занепад права, а характеризує розширення його структурної архітектури. Норма більше не є єдиним джерелом нормативності, вона взаємодіє з принципами, комунікативними процедурами та цифровими механізмами реалізації. Такий стан потребує інтегративної філософської моделі.

Взаємодія цих рівнів визначає динаміку сучасної правової реальності та підтверджує необхідність перегляду одновимірних моделей права та обґрунтовує доцільність інтегративного підходу. Філософія права має враховувати не лише нормативну логіку, а і соціальний, моральний та технологічний складники. Сучасний філософський світогляд правничої сфери є динамічною інтегративною конструкцією, що формується на перетині нормативності, моралі, інституційності та технології.

Список використаної літератури

1. Кельзен Г. Чиста теорія права / пер. з нім. Київ : Юніверс, 2004. 496 с.
2. Hart H.L.A. The Concept of Law. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 1994. 315 p. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/author/view/hla-hart>.
3. Dworkin R. Taking Rights Seriously. Cambridge : Harvard University Press, 2000. 371 p. URL: <https://scholarship.law.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2438&context=lawreview>.
4. Rawls J. A Theory of Justice. Rev. ed. Cambridge : Harvard University Press, 1999. 624 p. URL: https://www.hup.harvard.edu/file/feeds/PDF/9780674000780_sample.pdf.
5. Habermas J. Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy. Cambridge : MIT Press, 2002. 631 p. URL: <https://teddykw2.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/07/jc3bcrngen-habermas-between-facts-and-norms.pdf>.
6. Alexy R. The Argument from Injustice: A Reply to Legal Positivism. Oxford : Oxford University Press, 2009. 254 p. URL: <https://ru.scribd.com/document/491291391/Robert-Alexy-The-Argument-from-Injustice-A-Reply-to-Legal-Positivism-Law-2003-docx>.
7. Teubner G. Law as an Autopoietic System. Oxford : Blackwell, 1993. 388 p. URL: <https://ru.scribd.com/document/864034134/Gunther-Teubner-Law-as-an-Autopoietic-System-Oxford-Cambridge-Blackwell-Publishing-1993-European-University-Institute-Series>.
8. Hildebrandt M. Algorithmic regulation and the rule of law. *Philosophical Transactions of the Royal Society A*. 2018. Vol. 376, Issue 2128. DOI: <https://doi.org/10.1098/rsta.2017.0355>.
9. Ulbricht L., Yeung K. Algorithmic regulation: A maturing concept for investigating regulation of and through algorithms. *Regulation & Governance*. 2022. Vol. 16(1). P. 3–17. DOI: <https://doi.org/10.1111/rego.12437>.
10. Yeung K. Algorithmic regulation: A critical interrogation. *Regulation & Governance*. 2018. Vol. 12(4). P. 505–523. DOI: <https://doi.org/10.1111/rego.12158>.
11. Brownsword R. Law, Technology and Society. Oxford : Oxford University Press, 2019. 272 p. URL: <https://dokumen.pub/law-technology-and-society-re-imagining-the-regulatory-environment-0815356463-9780815356462.html>.
12. Zuboff S. The Age of Surveillance Capitalism. New York : PublicAffairs, 2019. 704 p. URL: https://raggeduniversity.co.uk/wp-content/uploads/2024/08/1_x_Shoshana-Zuboff-The-Age-of-Surveillance-Capitalism_-The-Fight-for-a-Human-Future-at-the-New-Frontier-of-Power-PublicAffairs-Books-2019.pdf.
13. Luhmann N. Law as a Social System. Oxford : Oxford University Press, 2004. 498 p. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/j.1467-954X.2004.00498_2.x.

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF THE LEGAL SPHERE**Valentyna Sanzharovets**

*State University of Economics and Technology,
Department of Public Management and Administration
16, Medical Street, 50005, Kryvyi Rih, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-5213-9093>*

The legal sphere in the 21st century is undergoing a profound structural transformation. The article carries out a theoretical and empirical reconstruction of the philosophical worldview of the legal sphere and identifies its structural components in the conditions of post-normativity.

The current legal situation can be defined as post-normative – this does not mean the denial of norms, but indicates that the norm is no longer the only source of regulation. International standards, recommendations, corporate codes, technical protocols and algorithmic systems operate alongside legislation. In a globalized environment, law ceases to be exclusively a product of a national legislator. Transnational organizations, financial institutions, digital platforms create their own regulatory regimes, a plurality of norms arises, which erodes the classical model of sovereign legal order.

The traditional model of law as a normative system operating within the boundaries of the nation-state is gradually losing its ontological completeness. Globalization, digitalization, the development of algorithmic decision-making systems, the strengthening of the role of transnational institutions and private technological platforms are changing the very architecture of normativity.

Under such conditions, law ceases to be a mere textual construct and increasingly functions as a multi-level regulatory system in which law, case law, international standards, corporate rules, and algorithmic protocols intersect. There is a need for a philosophical reconstruction of the legal worldview – that is, the way in which law is conceived as a socially meaningful, morally grounded, and technologically implemented structure. For a scientist, law becomes a “living organism” that evolves under the influence of social ideas, and the training of a Doctor of Philosophy is aimed at overcoming “legal dogmatism”. The ability to question the effectiveness of existing institutions and the worldview allows one to see “blank spots” and conflicts that cannot be resolved by means of positive law alone.

Key words: morality, legal worldview, justice, social philosophy, legal sphere.

Дата першого надходження статті до видання: 27.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026